

NATAŠA GOLOB (ur.): MANU PROPRIA

Ines Vodopivec

Recenzija

Review

Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2014, 269 str., ilustr.

V okviru interdisciplinarne revije *Ars & Humanitas* za umetnost in humanistiko je leta 2014 izšla tematska številka z naslovom *Manu propria*.¹ Latinska fraza se kot besedna zveza v svojem osnovnem pomenu sicer navezuje predvsem na lastnoročni ali svoje-ročni [podpis].² S to tematsko številko pa prinaša v slovenski strokovni in znanstveno-raziskovalni prostor dosti več. Predstavlja prispevke šestih slovenskih in treh tujih avtorjev, ki opisujejo, analizirajo in kontekstualizirajo spregledane drobce naše zgodovine. Posvečajo se razumevanju oblik imaginarne komunikacije in z različnih zornih kotov osvetljujejo vprašanja, povezana z avtorskimi podpisi, lastniškimi vpisi in drugimi oznakami ter tako »v tem ali onem pogledu vzpostavljajo dialog z osebami, katerih lastnoročno potezo razbiramo iz vsebine, podobe [ali] dokumenta«, kot je v uvodnem nagovoru zapisala urednica obravnavane tematske številke, redna profesorica v poklju na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Nataša Golob.

Čprav lahko posamezna dela in knjižne zbirke predstavljajo pomembne potencialne vire, ki prispevajo k poznavanju zgodovinsko-socioloških dejavnikov razvoja slovenske in hkrati evropske literarne in likovne umetnosti ter kulture nasploh, so slovenski raziskovalci njihov zgodovinski kulturni pomen v avtorsko-lastniškem smislu do dandanes mnogokrat prezrli. *Manu propria* opozarja na avtorsko in lastniško perspektivo zgodovinskih knjižničnih gradiv, ki sta pomembni za lažjo identifikacijo in sledenje zgodovinskemu razvoju in uporabi kulturne dediščine, zato je smiselno, da o delu spregovorimo prav v tej tematski številki 59. letnika revije Knjižnica z naslovom *Osebnosti knjižnice: njihovi tvorci in usode*. Nepoznavanje in ne prepoznavanje pomena, ki ga posamezna zbirka ali delo nosi kot kulturna dediščina, se kaže kot neupoštevanje, neraba ter ne nazadnje neprimerna hramba in obravnava v dediščinskih ustanovah, zato je (pre)poznavanje avtorskih in lastniških »prstnih odtisov« v posameznih delih in zbirkah toliko

¹ *Ars & humanitas: revija za umetnost in humanistiko* = *journal of arts and humanities* (ISSN 1854-9632). Od leta 2007 jo izdaja Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. *Manu propria* je izšla v okviru letnika 8, številka 2 (2014).

² Slovar slovenskega knjižnega jezika. *Fran, slovarji* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014. Spletna izdaja na www.fran.si.

bolj pomembno. Ob tem pa ne gre pozabiti, da je kodikološko preučevanje (rokopisnega) antikvarnega gradiva, ki zaznamuje večino prispevkov *Manu proprie*, temeljna veda za preučevanje zgodovine knjige.

Podobnih del ali zbornikov, ki bi združevali opise različnih vidikov avtorstva in lastništva knjižnega gradiva, v zadnjih desetletjih v slovenskem prostoru ni bilo zaslediti. Na pomen in prepoznavanje avtorskih oz. prepisovalčevih in bralčevih zaznamkov, ki se kot marginalije ali bolj skrito v besedilu pojavljajo v rokopisnih delih, je s številnimi študijami in razstavami vselej opozarjala urednica te tematske številke.³ Posamezne primere pa smo si lahko pod njenim vodstvom ogledali na primerih srednjeveških rokopisov, ki jih je javnosti predstavila leta 2010 na razstavi v Narodni in univerzitetni knjižnici z naslovom *Manuscripta: pisatelji, prepisovalci, bralci*.

Prispevki v obravnavani tematski številki si, z izjemo zadnjega, sledijo v kronološkemu zaporedju časovnega loka, ki sega od klasične antike, čez več stoletij visokega in poznega srednjega veka (od 12. pa vse do konca 15. stoletja) do zgodnjega novega veka (16. stoletje) in novejših rokopisnih zapuščin 20. stoletja. Zadnji prispevek pa pokriva vmesni periodi 17. in 19. stoletja. Zvrstijo se naslednje študije:

- Avtorski »pečat« in umetnostni ekskluzivizem v antični poeziji/Marko Marinčič, str. 25–41;
- Ambrosius iz Heiligenkreuza kot bralec Vita Severini: prispevek k recepcijski zgodovini Evgipijevega besedila/Martin Wagendorfer, str. 42–58;
- Strukture bordur v arturjanskem rokopisu BNF, fr. 95 kot izraz umetnikove mente propria/Miha Zor, str. 59–71;
- Lastnoročne opombe in korekture Jana z Jenštejna v njegovem epistolariju/Zdeňka Hledíková, str. 72–86;
- Roka s peresom: kolofoni Martina iz Loke, Matjaža Jurčiča iz Kapele in Hermana Talnerja iz Trebnjega/Nataša Golob, str. 87–118;
- Scripsi manu mea Hartmann Schedel v Münchnu, Bavarska državna knjižnica, clm 490/Outi Merisalo, str. 119–130;
- Gašper Žitnik in njegove knjige/Sonja Svoljšak, str. 131–148;
- »Man che trema«/Miklavž Komelj, str. 149–177;
- Od metuljaste pike do podpisa s srcem/Božidar Premrl, str. 178–196.

Profesor rimske in grške književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, M. Marinčič, se v prvem prispevku posveča predvsem pomenu literarnega motiva lastne literarne identifikacije avtorja dela v antični poeziji. Skozi nadvse živahen in razgiban tekst, poln

³ Avtorji, prepisovalci in bralci rokopisnega gradiva so bili tudi bistveni sestavni del razstave N. Golob: *Srednjeveški rokopisi iz Žižke kartuzije (1160–1560)*, 16. november 2006–21. januar 2007, Narodna galerija.

neposrednih prevodov latinskih in grških odlomkov besedil, ti bralca nagovarjajo k razmisleku v prvi osebi, se rišejo pomen, izvor in oblike avtorskih pečatov, ki jih zgodovinarji antične književnosti označujejo s terminom *sphragis*.⁴ Tekst prepletajo tudi posamezni navedki o knjigi in njeni obliki ter družbeno-kulturni funkciji v antičnem času in prostoru. Zaključek z obravnavo rimske knjižne tržnice in občutji avtorjev ob prvi objavi del pa daje poseben uvid v živahno antično knjižno in literarno kulturo ter navsezadnje tudi nadvse osebna občutja avtorjev ob prvi objavi del, ki nedvomno preplavljajo tudi misli in srca današnjih avtorjev ob njihovih prvih izdajah.

M. Wagendorfer, profesor zgodovine srednjega veka in pomožnih zgodovinskih ved na univerzah na Dunaju, v Münchnu in Innsbrucku ter član Inštituta za raziskovanje avstrijske zgodovine na Avstrijski akademiji znanosti, je opozoril na marginalne oznake in opombe meniha Ambrozija iz Heiligenkreuza. Ambrozij je na začetku 14. stoletja v dve biografiji Evgipija o sv. Severinu, ki sta bili konec 12. stoletja prepisani v samostanu v Heiligenkreuzu, vnesel manicule ter označil besedilo z maskami ali glavami v profilu in z bisernimi križi namesto anagramov za *nota bene* oz. abreviacij za *dignum memoria*. Študija poudari pomembnost teh drobnih zaznamkov, ki se v primerjavi z bogatimi iluminacijami in okrasom morda zdijo nepomembni, vendar so lahko nemara ključni pri datiranju rokopisov in ugotavljanju lastništev oz. bralcev, najti pa jih je tudi v tiskanem antikvarnem gradivu.

Doktorand na oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani in sodelavec RTV Slovenija, M. Zor, na podlagi štirih besedil v kodeksu št. BNF fr. 95 iz francoske nacionalne knjižnice⁵ tipizira dve osnovni pojavi obliki bordur rokopisnega teksta.⁶ Obravnava dve romanci iz cikla *Lancelot-Graal*,⁷ in sicer *Estoire del saint Graal* in *Merlin*, ter dve drugi besedili, *Le Roman des sept sages* in *Pénitence Adam*, v katerih se pojavljata dva tipa bordur. Prvi tip objema tekst na treh zunanjih robovih, drugi pa poteka vzdolž horizontalnih robov ter vertikalno po sredini vzporedno z desnim stolpcem dvostolpičnega zrcala. Metodološko je tipizacija bordur vsekakor pomemben prispevek h kodikološki obravnavi knjižnega okrasja.

⁴ Tako avtor (op. ur.).

⁵ Glej Bibliothèque nationale de France <http://www.bnf.fr>.

⁶ Kodeks je v digitalizirani obliki dostopen na portalu *Gallica* <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6000108b>, posamezni detajli pa na spletni strani *Manuscript Art* <http://jessehurlbut.net/wp/mssart/?manuscript-id=bnf-fr-95>. Objavljena je tudi ikonografska primerjava iluminacij, ki so v kodeksu, z drugimi podobnimi teksti <http://www.lancelot-project.pitt.edu/LG-web/Arth-ME-SV/MerlinComp-NoBL.html>.

⁷ Glej povzetke na <http://www.lancelot-project.pitt.edu/LG-web/TheStory-Summary.htm>.

Z. Hledíková, zaslužna profesorica Karlove univerze v Pragi, se osredotoča na rokopišno zbirko pisem (epistolarij) nadškofa Jana z Jenštejna s konca 14. stoletja, ki jih je pod neposrednim nadzorom nadškofa spisal kopist, sam nadškof pa nato popravil. Najverjetneje gre za enega »redkih ohranjenih kodeksov posebnega tipa«, v katerem so avtorske korekture izvirnega besedila, kot navaja avtorica. Rokopis pa naj bi služil kot osnova za dokončen čistopis. Korekture je nadškof vnašal med vrsticami ali ob strani besedila. Spremembe je zaznamoval zgolj s posamezno besedo ali celo z daljšo frazo. Besedilo je za izdajo *Manu propria* prevedla N. Golob.

Naslednji prispevek o kolofonih v rokopisih iz tretje četrtine 15. stoletja je pripravila urednica obravnavane tematske številke, N. Golob. Pod drobnogled so bili vzeti izbrani dragoceni zaključni zapisi treh prepisovalcev iz slovenskih krajev kot tudi prepisana besedila sama. Dva rokopisa hrani avstrijska nacionalna knjižnica,⁸ št. ÖNB Cod. 2821 (fol. 157r) in ÖNB Cod. 14.474 (fol. 107r-107v), enega pa glavna knjižnica univerze v Chicagu, št. Ms 978 (fol. 178v).⁹ Ob osebni imenu so prepisovalci zapisali tudi kraj, »kar pove predvsem to, da je prepisovalec svoje delo opravljal zunaj domačega okolja«, navaja avtorica prispevka. Čeprav o naročnikih obeh rokopisov iz avstrijske nacionalne knjižnice ni veliko znanega, o njunih prepisovalcih Martinu iz (Škofje) Loke in Matjažu Jurčiču iz Kapele ter opravljenem delu zgovorno pričata oba kolofona ter ne nazadnje tudi slogovne značilnosti obeh rokopisov. Prepisovalec tretjega rokopisa, Herman Talner iz Trebnjega, pa je v kolofonu zapisal celo ime naročnika – Ludvika s Kozjaka. Poleg biografskih podatkov o ustvarjalcih teh treh rokopisov prispevek obravnava tudi izrazoslovje, povezano s kolofoni, in termine, kot so ideograf, avtograf pisatelja, prepisovalca ali prevajalca, posvetilo, lastniški zaznamek ipd.

O. Merisalo, profesorica za romansko filologijo na finski Univerzi Jyväskylä in članica Comité international de paléographie latine, v prispevku obravnava osebno knjižno zbirko nürnberškega zdravnika Hartmanna Schedelja ter enega izmed njegovih avtografov,¹⁰ št. BSB clm 490, ki vsebuje popis dela zbirke z medicinskimi teksti Klavdija Galena oz. del, ki so Galenu pripisana.

Vodja Zbirke starih tiskov v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, S. Svoljšak, je na podlagi rokopisnih zabeležk in pripisov v tiskih 16. stoletja zbrala ter v prispevku podala pregled knjig Gašperja Žitnika, ki jih hranita Zbirka redkih in starih tiskov ter Kartografska zbirka slovenske Narodne in univerzitetne knjižnice. Avtorica opozori

⁸ Glej Österreichische Nationalbibliothek <http://www.onb.ac.at/>.

⁹ Glej The Joseph Regenstein Library <http://www.lib.uchicago.edu/e/reg/>.

¹⁰ Knjižno zbirko danes hrani bavarska državna knjižnica v Münchnu, glej Die Bayerische Staatsbibliothek <https://www.bsb-muenchen.de>.

na vsebinske značilnosti Žitnikovih rokopisnih zaznamkov, kot tudi na nekatere zabeleške drugih lastnikov obravnavanih tiskov. Žitnikovi zapisi so sistematično razdeljeni na osebna sporočila, zaznamke o lastnih knjigah ter druge zabeleške, komentarje in citate. Iz lastniških vpisov drugih oseb pa so razvidne povezave med Žitnikom in predvsem njegovimi sodobniki. Prispevku je na koncu dodan tudi seznam 94 zabeleženih del, ki so bila v njegovi lasti. Seznam je podan po abecednem vrstnem redu avtorjev.

M. Komelj, slovenski umetnostni zgodovinar in pesnik, prejemnik več nagrad – med drugim nagrade Prešernovega sklada in Zlatega znaka ZRC SAZU, je svoj prispevek zgovorno naslovil z 78. vrstico 8. pesnitve iz Raja *Božanske komedije* Dante Alighierija ter jo pomenljivo dopolnil s pesmijo Tomaža Šalamuna o »roki kot agentki telesa«, ki »ne pride do izraza samo v risbi, ampak tudi – in morda predvsem – v pisavi«, ¹¹ čeprav mnogokrat celo kot *manus aliena*. S tem vstopi v preučevanje rokopisnih pesniških zapuščin 20. stoletja na primerih tako tujih kot slovenskih avtorjev, začenši z Vojkom Gorjanom. Med slovenskimi avtorji nato sledita še zapuščini Jureta Detele in Karla Destovnika Kajuha. Obsežnejši del prispevka pa je namenjen avtomatski pisavi pri tujih avtorjih, nadrealistih, Fernandu Pessoa in Djuni Barnes. Študija se po svoji vrednosti dviga nad samo grafologijo, saj poskuša zaobjeti tudi funkcije rokopisne pisave, ki se kažejo s psihičnimi avtomatizmi.

Raziskovalec kamnite dediščine in njenih ustvarjalcev na celotnem območju Primorske, na obeh straneh meje med Slovenijo in Italijo ter avtor številnih del s tega področja, B. Premrl, se je v zadnjem prispevku tematske številke *Manu propria* posvetil kamnoseškemu izdelkom krajevnih delavnic od 17. do 19. stoletja, v katerih se razkrivajo osebni »rokopisi« klesarjev oz. ustvarjalcev v kamnu. Obravnava mojstra Janeza Severja iz Košane, Anžeta Felicijana starejšega, ki je deloval na območju Brkinov, Krasa in Istre, ter repentabski kamnoseški slog, katerega predstavniki so bili Andrej Guštin z domačije Dežkovih na Colu, Luka Brišček z Repnega in Miha Guštin, po rodu Muhov s Cola, začetnik kamnoseške rodovine Celanovih iz Sežane. Posebno pozornost avtor posveča Celanovemu slogu na kamnoseških primerih Matevža Guština.

Manu propria je spričo pomembnosti do sedaj neraziskanih literarnih, umetnostnozgodovinskih in bibliotekarskih vidikov avtorstva in lastništva knjig nadvse dobrodošlo branje, ki lahko prispeva k slovenskemu strokovnemu raziskovanju v kontekstih humanističnih in družboslovnih ved. Tako kot pričujoča številka revije knjižnica bo tudi obravnavana številka revije *Ars & Humanitas* nepogrešljiva za vse, ki se pri svojem delu srečujejo s starejšim knjižničnim gradivom. Predvsem je *Manu propria* lahko koristna za vse bibliotekarje, knjižnične delavce, arhiviste, restavratorje in druge, ki se ukvarjajo

¹¹ Tako avtor (op. ur.).

z antikvarnim gradivom. Med bibliotekarji bi bili to predvsem zaposleni v posebnih zbirkah slovenske Narodne in univerzitetne knjižnice ter bibliotekarji v specialnih, univerzitetnih in visokošolskih knjižnicah. Dalje je branje priporočljivo tudi za vse knjižnične delavce, ki se v splošnih knjižnicah ukvarjajo z zbirkami domoznanskega gradiva in skrbijo zanje. Rezultati posameznih študij pa zagotovo presegajo nacionalne okvire in imajo širši pomen za raziskovanje na področju t. i. *book studies* v evropskem kontekstu.

Celotna številka kot tudi posamezni članki so v obliki PDF brezplačno in odprto dostopni na spletni strani revije *Ars & Humanitas*.¹²

dr. Ines Vodopivec

e-pošta: ines.vodopivec@guest.arnes.si

¹² Glej <http://revije.ff.uni-lj.si/arshumanitas/index>.